

RISKKOMMUNIKATION OCH KRISBEREDSKAP I VÄST – AV NÖD OCH LUST

GABRIELLA SANDSTIG

Sammanfattning

Miljöhot, terroristattacker och katastrofer. Den otrygga omvärlden är aktuella teman i både populärkulturen och den medierade offentligheten. Även om medborgarna i formell mening inte har något ansvar för samhällets krisberedskap, förväntas de klara sig själv de första tre dygnen. Följande kapitel analyserar hur ofta västsvensarna har förberett sig för en kris, vad som karakteriserar de grupper som förberett sig och för att förstå individfaktorernas roll undersöks om effekterna på individnivå är olika i olika grupper. Resultatet på den första frågan är att 30 procent av västsvensarna har förberett sig för en kris och majoriteten har gjort det någon enstaka gång under året. Analysen visar också att i en internationell jämförelse är andelen som förberett sig för en kris mycket låg, men också att andelen västsvenskar som förberett sig är högre än i andra undersökningar av svenskars förberedelser. De grupper som har förberett sig för en kris är antingen resursstarka och lever meningsfulla liv eller har en god hälsa. Den självständiga effekten av att vara ung och ha dålig hälsa och vara sämre förberedd för en kris förstärks om man bor på landsbygden medan effekten på krisberedskapen av ett meningsfullt liv förstärks om man bor i en storstad.

Miljöhot, terroristattacker, katastrofer och en otrygg omvärld är aktuella teman i både populärkulturen och den medierade offentligheten. I tv-serien *Nedsläckt land* visas sårbarheten i ett strömlöst Sverige när betraktaren får följa hur tio deltagare klarar sig helt utan el. I den amerikanska realityserien *Domsday preppers* gick det för några år sedan att följa en grupp som förberedde sig för jordens undergång. Katastrofscenarier, och vad som händer när det värsta inträffar går det också att lyssna på i P3 podden *Dystopia*. På myndighetssidan DinSäkerhet.se instruerar den flerfaldige världsmästarinnan i armbrytning, hedersdoktorn och miljökympen Heidi Andersson hur medborgarna kan klara sig vid en större samhällskris. Frys in vatten, bunkra upp energirik mat som håller länge, skaffa hem filter och stearinljus för att hålla värmen och en batteridrivna radio för att säkra kommunikationen. Du kan på samma sida också lyssna på podden *Om krisen kommer* för att få hjälp att genomskåda propaganda, skydda dig från integritetsintrång, få tips på hur en utrymning av en hel stad kan gå till med mera. Vid mastersprogrammet i politisk kommunikation vid Göteborgs universitet ingår även kriskommunikation som en

särskild delkurs. Krisberedskap och vad medborgarna kan göra för att ta ansvar för sin egen säkerhet är med andra ord på tapeten.

När vi talar om krisberedskap går det grovt förenklat att beskriva det på minst två olika sätt. Det ena är utifrån samhällets krisberedskap, eller samhällets förmåga att förebygga, motstå och hantera krissituationer (SFS 2015:1052). Det andra är utifrån det som kallas för individens kris- eller hemberedskap, det vill säga att medvetandegöra och förbereda privatpersoner att ansvara för sin egen säkerhet och att de som inte är mest utsatta eller i akut behov av hjälp klarar sig själv och kan hjälpa andra en tid (RFR 2015/16 RFR3).

På samhällsnivå är krisberedskap viktigt för att kunna hantera konsekvenserna av större kriser och katastrofer som naturolyckor, pandemier, terrorism, ett osäkert säkerhetspolitiskt läge och i en förlängning även krig. Totalförsvaret är den verksamhet som behövs för att förbereda Sverige för krig. Detta försvar omfattar både ett militärt och ett civilt försvar där det senare handlar om samhällets motståndskraft i händelse av kriser och krig. Myndigheten för Samhällsskydd och beredskap (MSB) har tillsammans med Länsstyrelserna samordningsansvaret för samhällets krisberedskap, medan kommunerna har det geografiska områdesansvaret. I det nya totalförsvaret ska Sverige kunna motstå allvarliga störningar i händelse av en större kris i tre månader. Även om individen i formell mening inte har något ansvar för samhällets krisberedskap, rekommenderas att individen ska kunna klara sig själv i upp till tre dygn. Detta utifrån argumentet att det är viktigt att säkerställa att samhällets resurser går till de mest behövande. För medborgaren är krisberedskap relevant eftersom de nationella resurserna rent ekonomiskt är begränsade. Till exempel har de tidigare beredskapslagren för läkemedel och livsmedel skrotats.

Även om människor alltid har förberett sig för oförutsedda händelser har det som kallats för ”prepping”, att alltid vara förberedd för katastrofer, blivit ett fenomen i tiden (Huddleston, 2017). I den ena änden av skalan (Peterson, 1984) finns ”survivalisten” som förväntar sig att apokalypser skapade av människan eller naturen kommer att medföra en total kollaps av samhället (Mitchell, 2002). Den stereotypa bilden av survivalisten är att denne karakteriseras av att vara politiskt engagerad, inte sällan känner ett agg mot staten, har rasistiska tendenser, är emot andra religioner än kristendom och att denne snarast *vill* att katastrofer ska inträffa så att en ny världsordning ska kunna ta vid (Bengtsson, 2014). I den andra änden av skalan finns preppern, som inom forskningen beskrivs som en modern survivalist där förberedelserna för en kris är en vardagsaktivitet bland andra, från att ha ett extra matförråd hemma till att vara helt självförsörjande (Gonowon, 2011). I den medierade offentligheten har preppern beskrivits som en vanlig medborgare som är orolig för framtiden och som tagit avstånd från survivalist-stämpeln grund av den negativa stereotypen (Benett, 2009). Inom forskningen har prepping även beskrivits som en subkultur eller en kulturell repertoar av vanor, världsåskådningar och meningsskapande praktiker närda av populärkulturen och som ett sätt att skapa trygghet i en instabil omvärld, samt som en social rörelse av individer och

mindre grupper som försöker bygga resiliens/motståndskraft i sina egna gemenskaper (Sims & Gribsy, 2019). Forskningen har också visat att preppens identitet i likhet med survivalisten bygger på föreställningar som att det inte går att lita på andra människor och att institutioner är korrupta (ibid). Om den mistroende preppern som karaktär är sinnebilderna av en självförsörjande medborgare som tar ansvar för sin egen krisberedskap, kan det således finnas en inbyggd utmaning i hur medborgarna i ett höglitarland som Sverige ska förmås motiveras ha en god hemberedskap.

Kunskapen om hur medborgarna bäst förbereds för kris är inte med självklarhet något som undersökts inom ramen för akademien utan ansatserna bygger i stort på konventionell visdom (Uscher-Pines m.fl., 2012). Men kunskapen är till följd av återkommande enkätundersökningar ändå ganska god kring i vilken utsträckning medborgarna har förberett sig för en kris, vilka som är de vanligaste anledningarna till att man har eller saknar det som kallas för hemberedskap samt hur denna hemberedskap ser ut i olika sociala och demografiska grupper. Däremot är kunskapen om individfaktorernas betydelse för att förklara medborgarnas krisberedskap mindre utforskad. Inom den tillämpade forskningen om risikommunikation är frågan om vad som motiverar individen till att agera för att skydda sig från hot och risker en av de viktigaste men samtidigt svåraste frågorna att besvara. Kommunikationen är här särskilt relevant för att motivera medborgarna till att förbereda sig, eftersom få har erfarenheter av samhällskriser. När det gäller risikommunikationen har en sammanställning på området visat att budskap om krishantering ska upplevas som användbar, vara inriktad på vad som ska göras för att avvärja en kris och budskapet ska stärka oss i tron på att vi klarar av att hantera krisen (Brown m.fl., 2016). Kapitlet tar därför avstamp i en slutsats från forskningen kring hur risker och krisberedskap bör kommuniceras på kommunal nivå. Resultaten visar att beredskapssamordnarna upplever det svårt att bedöma medborgarnas kunskap om lokala hot och risker och deras beredskap. Beredskapssamordnarnas föreställning är att de tror att den största kunskapen och beredskapen finns bland äldre och människor bosatta på landsbygden (Boholm m.fl., 2016).

I detta kapitel besvaras två övergripande frågor om medborgarnas krisberedskap. Kapitlet inleds med en kunskapsöversikt av vad vi vet om hur människor förbereder sig inför en kris. Därefter besvaras studiens frågeställningar. Den första frågan handlar om hur ofta västsvensarna förberett sig för en kris, och om denna nivå är att betrakta som en del av en livsstil eller inte samt om nivån är högre, lägre eller likvärdig med andra jämförbara undersökningar. Den andra frågan belyser vad som karakteriserar de grupper som förberett sig för en kris. Med ambitionen att förstå individfaktorernas roll undersöks också om de självständiga effekterna är olika i olika grupper. Avslutningsvis diskuteras resultatens betydelse för risikommunikationen på kommunal nivå.

Vad vi vet om hur ofta människor förberett sig för en kris

När det gäller att förbereda medborgarna på att ta eget ansvar för sin säkerhet och hälsa i händelse av kris eller krig, lyfts USA inte sällan fram som ett föregångsland. För ett decennium sedan sammanställde Federal Emergency Management Agency dvs. FEMA (motsvarigheten till svenska MSB) vad inhemska surveyundersökningar på nationell, delstats respektive lokal nivå kommit fram till när det gäller amerikanernas krisberedskap från och med 2005 till och med 2009 på området (FEMA, 2007; 2009). Det går inte att rakt av jämföra utfall av resultat om individens krisberedskap mellan länder eller mellan olika undersökningar. Detta eftersom de inte sällan bygger på olika statistiska underlag till följd av att frågorna inte är ställda på samma sätt, i en annan population och några även i direkt anslutning till särskilda kampanjer. Men för att ändå ge en fingervisning om nivån på krisberedskapen i denna västsvenska undersökning är att betrakta som hög eller låg, framgår enligt FEMA's sammanställning av undersökningarnas resultat på att mellan 40–60 procent av amerikanerna angett att de hade någon form av krisberedskap. I den aktuella databas-förteckningen över surveyundersökningar som bygger på FEMA's Citizen Corp Survey med publicerade resultat framgår det att beredskapsnivån ligger kvar på motsvarande nivå även i senare publikationer.

I ett svenskt och nordiskt sammanhang har informationen till medborgarna fokuserat på hur de kan förbereda sig för en kris genom att skaffa hem nödvändiga saker och förnödenheter. Under 2015 genomförde försvarsutskottet en kartläggning och analys av hur information förmedlas till allmänheten om krissituationer i samhället och vad som framförs om den enskildes ansvar och beredskap (RFR 2015/16 RFR3). En av slutsatserna var att informationsatsningar i Norden (med undantag för Island) var eftersatt i jämförelse med Kanada och USA. Anledningen beskrevs vara att dessa länder har högre förväntningar på individen och att tonvikten i dessa länder heller inte enbart låg enbart på de saker man behövde skaffa sig utan även på kommunikation och planering (ibid).

I ett försök att sätta de västsvenska resultaten i någon form av svenskt sammanhang beskrivs nedan resultaten från en samtida nationell och en tidigare lokal informationskampanj båda avsedda att öka svenskarnas respektive göteborgarnas krisberedskap. Den första är den nationella effektmätningen av broschyren *Om krisen kommer* (MSB, 2019) som sändes till alla hushåll i Sverige. Syftet var att förbereda medborgarna på följderna av allvarliga olyckor, extremt väder, it-attacker eller militära konflikter. I effektmätningen svarade 22 procent av svenskarna att de hade gjort *något* för att stärka sin hemberedskap inför kriser och krig sedan de fick broschyren (MSB, 2019:34). Den andra är från effektmätningen av det kommunala initiativet *72h kampanjen* i Göteborgs stad som det annonserades för på spårvagnar, bussar och på skyltar i det offentliga stadsrummet. Syftet var att förbereda svenskarna för att klara sig utan el, vatten, värme och kommunikation i upp till tre dygn. I effektmätningen svarade 45 procent av dem som uppmärk-

sammat kampanjen att de troligen eller absolut skulle förbereda sig för en kris (Johansson & Vigsø, 2016:42). Effektmätningar av kampanjer ska tolkas med försiktighet och det vi vet om effekter av kampanjer generellt är dels att det är enklare att förstärka eller försvaga redan befintliga föreställningar, att det är svårt att påverka människors faktiska beteenden och att de effekter som kan mätas oftast är kortsiktiga (Salmon & Murray-Johnson, 2001).

Vad vi vet karakteriserar de grupper som förberett sig för en kris

Som nämndes i inledningen finns det en föreställning bland de kommunala beredskapssamordnarna att den största kunskapen och beredskapen finns bland äldre och människor bosatta på landsbygden. När det gäller betydelsen av att vara äldre i krisberedskapssammanhang finns det i den internationella forskningen stöd för uppfattningen om att äldre har bättre krisberedskap än yngre (Brown m.fl., 2016). När det gäller betydelsen av ålder för krisberedskapen finns det även ett visst stöd i utvärderingen av 72h-kampanjen i Göteborgs stad (Johansson & Vigsø, 2016) samt i effektmätning av broschyren *Om krisen eller kriget kommer* (MSB, 2019) som publicerades i år. När det gäller hur äldre kan påverkas av hur risker kommuniceras undersöks detta även i det pågående forskningsprojekt: Hur stereotyper av äldre i risikommunikationen påverkar deras föreställningar och förmåga att hantera en kris – finansierat av centret för forskning om åldrande och hälsa (AgeCap). Här prövas vilken betydelse de äldres sårbarhet respektive motståndskraft (resiliens) har på förmågan att hantera en kris (Panton & Johnston, 2006; Wisner, 2003). I projektet indikerar en sämre skattad hälsa och en högre ålder en högre fysisk sårbarhet tillika lägre motståndskraft. På motsvarande sätt indikerar en lägre skattad nöjdhet med livet respektive meningsfullhet i livet en högre social sårbarhet tillika lägre motståndskraft. Att utifrån uppmaningarna i MSB-broschyren *Om krisen eller kriget kommer* (2018), eller utifrån 72h-kampanjen i Göteborg (2016), *förbereda sig för en kris*, är alltså också ett sätt att *hantera* en kris.

Resultaten från den amerikanska respektive svenska kontexten (MSB, 2019) är att krisberedskapen ökar med ökad ålder och att män är bättre förberedda än kvinnor. Resultat från den amerikanska kontexten är att personer som bor på landsbygden är bättre förberedda än dem som bor i storstaden, och de med högre inkomster och högre utbildning är bättre förberedda än de med lägre (Ablah m.fl., 2009).

Vad vi vet om skälen till eller vad som kan förklara individens krisberedskap

Krisberedskap är inte med självklarhet ett akademiskt ämne (Uscher-Pines m.fl., 2012). I de enkätundersökningar som i USA efterfrågat varför medborgarna inte förberett sig anges skäl som att man bedömer risken som låg eller att man redan är förberedd (se FEMA, 2007). Motsvarande skäl har angivits i de svenska undersökningarna. I effektmätningen av *Om krisen eller kriget kommer* angav en

dryg tredjedel av svenskarna som skäl att de ansåg att risken för kris och krig är ytterst liten, att de inte prioriterat det eller att det helt enkelt inte blivit av och en dryg femtedel angav att de redan har en god hemberedskap som skäl till varför de inte gjort något för att stärka sin hemberedskap inför kriser och krig till följd av broschyren (2019:46). I 72h kampanjen angav en tredjedel av göteborgarna att det var osannolikt/inte relevant eller att man inte orkade/var för lat medan närmare hälften angav att de redan var förberedda som skäl till att inte vidta åtgärder (Johansson & Vigsø, 2016:42).

För att förklara individens krisberedskap går det att dra lärdom från forskningen om riskuppfattningar där man undersöker hur människor värderar risker och fattar beslut om hur de ska agera. På det stora hela har två beteendeteorier bedömts som relevanta för att förklara förberedelsebeteende: de kognitionsorienterade och de mer socio-kognitivt orienterade (se metaanalys av Shreve m.fl., 2016). Båda teorierna förklarar hur individen karakteriserar och utvärderar risker och beslutar sig för om de ska vidta skyddsvärda handlingar eller inte och hur för att klara sig i händelse av ett hot eller en risk. Det som i huvudsak skiljer dem åt är dels vilka faktorer de inkluderar som påverkar riskuppfattningarna dels om dessa faktorer föregår eller följer av riskuppfattningarna. De kognitionsorienterade modellerna har fokus på individens kunskapsprocesser. Den psykometriska modellen (Fischhoff m.fl., 1978) där riskuppfattningarna och bedömningarna av olika risker kvantifieras, är den vanligaste. Modellen betonar individens uppfattade kontroll över risken, sannolikheten för att risken ska inträffa, katastrofens konsekvenser, graden av frivillighet och typen av hot eller risk som ska bedömas. Senare varianter tar även hänsyn till emotiva aspekter som affekt (Slovic, 1987) och känslor som oro och rädsla (Lowenstein m.fl., 2001). De socio-kognitivt orienterade modellerna tar även hänsyn till sociala faktorer, men riskuppfattningarna föregår beteendet. Protective Action Decision Model PADM (Lindell & Perry, 2004) och Protection Motivation Theory PTM (Rogers, 1983) är några av de vanligaste. De använts för att förklara hur individens beteende att förbereda sig innan en kris påverkas av dennes riskuppfattning, tidigare erfarenheter av kriser, beslut rörande hur hotet ska avväjas, och tilltron till den egna förmågan att avväja hotet och tilltron till hur effektiv den skyddsvärda handlingen är.

Hur ofta har västsvenskarna förberett sig för en kris?

Den första frågan i det här kapitlet handlar om hur ofta västsvenskarna planerat för eller mer handgripligt förberett sig för att ta ansvar för sin egen säkerhet i händelse av en större eller mindre kris. För att fånga västsvenskarnas självrapporterade krisberedskap ställdes i den västsvenska undersökningen 2018 frågan: *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? Förberett mig för att hantera olyckor, kriser eller krig*, sist i ett frågebatteri med tjugofyra olika livsstilsfrågor. Närmare en tredjedel (30 procent) av västsvenskarna svarade att de minst någon gång under de

senaste 12 månaderna förberett sig för att hantera olyckor, kriser eller krig, medan majoriteten, drygt två tredjedelar (70 procent) av västsvensarna inte förberett sig för motsvarande under året (tabell 1). Huvuddelen av de västsvenskar som förberett sig anger att det är något de gjort någon gång under de senaste 12 månaderna (17 procent) eller någon gång i halvåret (5 procent) medan det är ovanligt att ha förberett sig oftare (tabell 1). Att förbereda sig för en kris är alltså *inte* något västsvensarna gör regelbundet, som en del av en livsstil eller ”prepper-beteende”, utan snarare vid något enstaka tillfälle under året.

Tabell 1 Andel västsvenskar som under det senaste året förberett sig för en kris 2018 (procent)

Krisberedskap under de senaste 12 månaderna	Andel i Göteborg	Andel i kranskommuner*	Andel i övriga VG-regionen	Total andel västsvenskar
Minst någon gång	28	34	29	30
Ingen gång	72	66	71	70
Någon gång	16	18	18	17
Någon gång i halvåret	4	6	5	5
Någon gång i kvartalet	3	4	2	3
Någon gång i månaden	3	3	2	3
Någon gång i veckan	1	2	1	1
Flera gånger i veckan	1	1	1	1
Total andel	100	100	100	100
Totalt antal	817	761	1 221	2 799

Kommentar: Frågan ingår i ett batteri med livsstilsfrågor, och frågans formulering är: ”Och hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?” Livsstilsalternativet som visas i tabellen ovan avser det sista valbara alternativet: ”Förberett mig för att hantera olyckor, kriser eller krig”. Svartalternativen i följande ordning var: Ingen gång; Någon gång under de senaste 12 månaderna; Någon gång i halvåret; Någon gång i kvartalet; Någon gång i månaden; Någon gång i veckan; och Flera gånger i veckan. I tabellen ovan visas förutom andelen västsvenskar som inte förberett sig under de senaste 12 månaderna, en sammanslagning av svartalternativen som i minst någon utsträckning har förberett sig. *Kranskommuner inkluderar i tabellen även Kungsbacka kommun. N=2 799.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Ser vi närmare på skillnader inom Västra Götalandsregionen, är skillnaderna små och inte signifikanta (Cramer's $V=0,06$). Mönstret är dock att det främst är de boende i kranskommunerna, 34 procent, som har svarat att de (minst någon gång) förberett sig för en kris (tabell 1). De som i lägst utsträckning förberett sig för en kris under motsvarande period är de boende i Göteborgs kommun där 28 procent anger att de (minst någon gång) förberett sig respektive i övriga VG-regionen där 29 procent angett detsamma (tabell 1).

I en internationell jämförelse med FEMA's sammanställningar av Citizen Corp Survey undersökningarnas resultat i USA där mellan 40–60 procent av amerikanerna angett att de hade någon form av krisberedskap kan andelen västsvenskar som förberett sig för en kris, 30 procent, verka låg. I en svensk jämförelse mot effektmätningen av broschyren *Om krisen eller kriget kommer* som genomförts samma år som den västsvenska undersökningen där 22 procent av svenskarna svarade att de hade gjort *något* för att stärka sin hemberedskap inför kriser och krig sedan de fick broschyren (MSB, 2019:34) kan däremot andelen verka högre. Men i jämförelse med den lokala kampanjen i Göteborgs stad 2016 där 45 procent svarade att de troligen eller absolut skulle förbereda sig för en kris (Johansson & Vigsø, 2016:42) kan både andelen svenskar och som framgått i denna studie andelen västsvenskar som förberett sig för en kris, 30 procent, verka lägre än kampanjens 45 procent. I en internationell jämförelse är alltså andelen västsvenskar som förberett sig för en kris låg, men i en svensk jämförelse kan västsvenskarnas förberedelse i denna undersökning verka högre, något som också bekräftats tidigare av analysen av den lokala 72h-kampanjen i Göteborg.

Vad karakteriserar de grupper som förberett sig för en kris?

Den andra frågan belyser vad som karakteriserar de grupper som förberett sig för en kris. Ser vi närmare på skillnader mellan i vilken utsträckning olika grupper av individer förberett sig för en kris under året finns det signifikanta skillnader (se kommentarerna till tabell 2) främst efter utbildningsnivå följt av ålder och egen inkomst samt hur meningsfullt en person skattar sitt liv. Det finns också signifikanta skillnader beroende på om man bor på landsbygden eller i en storstad samt hur en person skattar sitt eget hälsotillstånd. Däremot saknas det signifikanta skillnader mellan män och kvinnor.

Störst är skillnaderna efter utbildningsnivå, där krisberedskapen ökar i takt med ökad utbildningsnivå. Bland dem med låg utbildning dvs. max grundskola eller motsvarande, är det drygt en sjättedel (18 procent) av västsvenskarna som förberett sig under året vilket kan jämföras med den drygt dubbla andelen, en dryg tredjedel (37 procent) bland de högutbildade dvs. de som har examen från högskola eller universitet, som förberett sig för detsamma (tabell 2). Motsvarande resultat gäller krisberedskap efter egen inkomst. Närmare en fjärdedel av låginkomsttagarna (23 procent) dvs de som tjänar max 14 999kr i månaden, har förberett sig, vilket kan jämföras med en dryg tredjedel (36 procent) av höginkomsttagarna dvs. de som tjänar mer än 35 000kr i månaden. Resultatet är således i linje med det som framkommit i amerikanska studier, att resursstarka grupper har en högre grad av krisberedskap än de resurssvaga.

Tabell 2 Andel västsvenskar som under de senaste 12 månaderna förberett sig för en kris efter sociala och demografiska förhållanden, utbildning, egenskattad hälsa och skattning av ett meningsfullt liv, 2018 (procent)

		Ingen gång de senaste 12 månaderna	Minst någon gång de senaste 12 månaderna	Summa procent	Antal svarande
	Samtliga	70	30	100	2 799
Kön	Kvinna	68	32	100	1 470
	Man	72	28	100	1 319
Ålder	16-29 år	73	27	100	401
	30-49 år	61	39	100	793
	50-64 år	68	32	100	782
	65-85 år	78	22	100	823
Utbildning	Låg	82	18	100	391
	Medellåg	75	25	100	775
	Medelhög	67	33	100	653
	Hög	63	37	100	935
Inkomst	Max 14 999/mån	77	23	100	624
	15 000-34 999/mån	70	30	100	1 342
	Mer än 35 000/mån	64	36	100	750
Nuvarande boende- område	Ren landsbygd	68	32	100	461
	Mindre tätort	67	33	100	561
	Stad/större tätort	70	30	100	1006
	Göteborg	72	28	100	744
Hälsa	Dålig	71	29	100	170
	Medel	71	29	100	582
	God	69	31	100	2026
Mening i livet	Låg	75	25	100	240
	Medel	73	27	100	1 264
	Hög	66	34	100	1 269

Kommentar: För krisberedskapsfrågans formulering och svarsalternativ, se tabell 1. I tabellen visas förutom andelen västsvenskar som svarat ingen gång en sammanslagning av svarsalternativen som svarat minst någon gång de senaste 12 månaderna. N=2 799. I tabellen motsvarar utbildning: Låg=max grundskola eller motsvarande; Medellåg=max gymnasium, folkhögskola eller motsvarande; Medelhög=eftergymnasial utbildning, men ej examen från högskola/universitet; Hög=examen från högskola/universitet. Hälsöfrågans formulering: "Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?" Svarsalternativ enligt en 11 gradig skala där 0=Mycket dåligt och 10=Mycket gott. I tabellen motsvarar: Dålig hälsa=0-3; Medel 4-7; och God=8-10. Frågan om ett meningsfullt liv ingår i ett frågebatteri bestående av tre frågor, och frågans formulering är: "I vilken utsträckning stämmer följande påstämningen in på ditt liv?" Påstående som visas i tabellen ovan avser det andra valbara alternativet: "Mitt liv är meningsfullt". Svarsalternativen i följande ordning var: Stämmer helt; Stämmer ganska bra; Stämmer inte särskilt bra; Stämmer inte alls. I tabellen har de två sista svarsalternativen slagits samman. Statistisk signifikans: Kön: Cramer's V=0,04; Ålder: Kendalls Tau-c=-0,08***; Utbildning: Kendalls Tau-c=0,10***; Inkomst: Kendalls Tau-c=0,07***; Nuvarande boendeområde: Kendalls Tau-c=-0,04**; Hälsa: Kendalls Tau-c=0,04*. Mening i livet: Kendalls Tau-c=-0,06***.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Skillnaderna efter ålder är inte de förväntade. Främst är det de västsvenskar som befinner sig mitt i livet (39 procent av dem mellan 30–49 år och 32 procent av dem mellan 50–64 år) som förberett sig för en kris (tabell 2). Motsvarande andel bland de äldre 65–85 år som förberett sig är 22 procent och bland de unga 27 procent. I den västsvenska undersökningen ökar således inte krisberedskapen med ökad ålder, utan sambandet mellan ålder och krisberedskap är kurvlinjärt, där de yngre och de äldre är de som har lägst förberedelsegrad och de som befinner sig mitt i livet har den högsta. Resultatet är delvis i linje med internationella och nationella studiers resultat där de yngre har lägre krisberedskap än de medelunga eller medelgamla. Däremot skiljer sig resultaten i den västsvenska undersökningen från de internationella och nationella avseende de äldres krisberedskap där krisberedskapen påvisats ökar med ökad ålder. I denna studie är sambandet mellan ålder och krisberedskap kurvlinjärt och de äldre men också de yngre är de som i lägst utsträckning förberett sig för en kris under de senaste 12 månaderna.

Det finns också skillnader beroende på om man bor på landsbygden eller i storstaden. Det är något vanligare att de västsvenskar som bor på landsbygden (32 procent) eller i en mindre tätort (33 procent) i något högre utsträckning förberett sig för en kris under året än dem boende i en stad eller större tätort (30 procent) eller i Göteborgs kommun (28 procent) (tabell 2). Resultatet är i linje med amerikanska studiers resultat där de boende på landsbygden är bättre förberedda än de boende i storstaden.

Ser vi närmare på sårbarhetsindikatorerna – det vill säga, en lägre egenskattad hälsa som indikator på fysisk sårbarhet och en lägre skattningen av ett meningsfullt liv som indikator på social sårbarhet – finns det skillnader i krisberedskap efter båda indikatorerna. På gruppnivå är det de motståndskraftiga som förberett sig för en kris. Det är något vanligare att ha förberett sig för en kris om man skattar sin egen hälsa som god (31 procent) än om man har skattat sin egen hälsa som medel (29 procent) eller dålig (29 procent) (tabell 2). Mönstret där de med bättre hälsa också har en bättre krisberedskap har även stöd från tidigare resultat (Eisenmann m.fl., 2009) men det finns också forskning som pekar på det motsatta (Ablah m.fl., 2009). När det gäller skattningen av ett meningsfullt liv, är det vanligare att ha förberett sig för en kris ju mer man instämmer i påståenden om att man lever ett meningsfullt liv. En dryg tredjedel (34 procent) av västsvenskar som instämmer helt i att de lever ett meningsfullt liv har i minst någon utsträckning under året förberett sig för en kris. Detta i motsats till en fjärdedel (25 procent) av dem som inte alls instämmer i att de lever ett meningsfullt liv.

Kan individens sårbarhet förstärka graden av krisberedskap?

Med ambitionen att förstå individfaktorernas roll undersöks först de självständiga effekterna av de faktorer som i stycket ovan undersökts på gruppnivå, nedan på individnivå. Därefter undersöks om de självständiga effekterna på krisberedskapen

är olika beroende på om individen bor på landsbygden eller i en storstad. Sammanhanget är valt med tanke på beredskapssamordnarnas antaganden om att de boende på landsbygden är bättre förberedda för en kris än boende i en storstad.

Tabell 3 Effekten av demografiska faktorer, resursstyrkefaktorer samt sårbarhetsfaktorer på västsvenskarnas krisberedskapsnivå i staden och på landsbygden 2018 (standardiserad regressionskoefficient, b-värde samt signifikans, p-värde)

	Landet	Staden	Total
Kön	-.05	-.02	-.04
Utbildning	.04	.03	.03
Boendeområde	-	-	-.03
Ålder	-.14 ***	-.07 **	-.09 ***
Hälsa	-.08 *	-.03	-.05 **
Inkomst	.07 *	.09 ***	.08 ***
Meningsfullt liv	.03	.09 ***	.07 ***
Förklarad variation (R ²)	≈3%	≈2%	≈2%
Antal svarande	977	1 679	2 676

* p<.05; ** p<.01; ***p<.001.

Kommentar: Kön (1=Kvinna, 2=Man), Utbildning (1=Låg, 2=Medellåg, 3=Medelhög, 4=Hög), Boendeområde (1=Ren landsbygd, 2=Mindre tätort, 3= Stad/större tätort, 4=Göteborg), Ålder (1=16–29år, 2=30–49år, 3= 50–64år, 4=65–85år), Hälsa (1=Dålig, 2=Medel, 3=God), Egen inkomst (1=Max 14 999/mån, 2=15 000–34 999/mån, 3=Mer än 35 000/mån), Meningsfullt liv (1=Låg, 2=Medel, 3=Hög).

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2018.

Resultatet är inledningsvis att modellens förklaringskraft är mycket låg (R²=2%) (tabell 3). Det innebär att det, som framgick i kunskapsöversikten, finns andra mer kraftfulla faktorer som påverkar krisberedskapen. En förklaring är helt enkelt att modellen är för generell och ospecifik. Modeller med förklaringskrafter på mellan 20–40 procent förklarad varians avser i regel undersökningar av specificerade hot eller risker, faktorer som beaktar medborgarnas bedömningar av sannolikheten för att risken ska inträffa och en bedömning av dess konsekvenser för individen samt emotiva komponenter och bedömningar av tilltron till förmågan att kunna avvärja hotet (Sutton, 1998). Även om effekterna i tabell 3 gäller bör *betydelsen* av resultaten tolkas med försiktighet.

Utifrån de faktorer som inkluderats i analysen har ålder (-.09***), egen inkomst (+.08***), ett meningsfullt liv (+.07***) och den egenskattade hälsan (-.05**) självständiga effekter på om man har förberett sig för en kris (tabell 3). Resultatet är att ju yngre och desto sämre hälsa du har, desto större självständig effekt har det på att du inte förberett dig för en kris. Men när det gäller inkomst, och hur

meningsfullt du finner livet, är den självständiga effekten på om du förberett dig för en kris den omvända. Ju högre inkomst och ju mer meningsfullt du finner livet, desto större självständig effekt har det på din förberedelse för en kris. Vid första anblick kan resultaten verka motstridiga. Ett sätt att förstå resultatet att unga med dålig hälsa i lägre utsträckning än andra förberett sig för en kris kan vara för att de till följd av sin sämre hälsa snarare är mer utsatta än andra. Detta eftersom unga inom riskforskningen inte per automatik räknas till de sårbara grupperna som skulle behöva extra hjälp under de första tre dagarna av en kris. Ett annat sätt att förstå resultaten är att de med god ekonomi och ett meningsfullt liv förberett sig för kris för att de både kan och vill vara förberedda inför en kris. Kan, genom att de har den ekonomiska möjligheten och vill, utifrån att de uppskattar livet. Om vi ser till hur effekterna på krisberedskapen kan förstärkas beroende på om man bor på landsbygden eller i storstaden, förstärks den självständiga effekten på sämre krisberedskapen om man är ung och ha dålig hälsa om man bor på landsbygden medan den försvagas om du bor i storstaden. Det omvända förhållandet gäller om du har en hög inkomst och ett meningsfullt liv. Den självständiga effekten på krisberedskapen av att ha en hög inkomst och ett meningsfullt liv förstärks om du bor i en storstad medan den försvagas om du bor på landsbygden (tabell 3).

Hur åstadkommer vi en god hemberedskap för alla?

Även om andelen västsvenskar som förberett sig för en kris är något högre än i Sverige generellt, är nivån på krisberedskapen i internationell jämförelse mycket låg. Frågan om vad som är en rimlig nivå på hemberedskapen är en, medan en annan är vad som är möjligt att åstadkomma med hjälp av kommunikation. Det som talar för kommunikationsinsatser i form av kampanjer är att västsvenskarnas förberedelser för kris är något de gör någon enstaka gång, snarare än som en pågående aktivitet i en livsstil. När det gäller kommunikationsinsatser för att motivera medborgarnas krisberedskap framgick av effektmätningen av den kommunala 72h kampanjen att det går att få upp intentionen att skaffa hem nödvändiga saker till motsvarande den amerikanska nivån kring 50 procent. Det som talar emot att kommunikationsinsatser räcker hela vägen är om det kan anses vara tillräckligt att bara hälften av medborgarna har en god hemberedskap, eller om det krävs något annat som t.ex. tidigare historiska erfarenheter av samhällskriser för att medborgarna ska inse betydelsen av att ha en god hemberedskap. Uscher-Pines m.fl. (2012) tar medborgarnas krisberedskap i kölvattnet fyra år efter orkanen Katrina i USA som ett exempel på att inte ens tidigare erfarenheter av katastrofer kan få medborgarna att förbereda sig för kriser. Trots att New Orleansbornas erfarit en förödande orkan och riskkommunikation varit tydlig var det endast hälften av dem som fyra år senare avsatt förnödenheter att använda i en katastrof och 20 procent av medborgarna hade inte vidtagit några konkreta åtgärder alls för att förbereda sig för en kris (ibid).

För att återknyta till beredskapssamordnarnas föreställning om att den bästa krisberedskapen finns bland äldre och människor bosatta på landsbygden, går det utifrån resultaten att ifrågasätta delar av och nyansera den föreställningen. Den bästa beredskapen finns bland de resursstarka grupperna, de med hög inkomst och/eller utbildning. En slutsats som är i linje med internationella undersökningar. Skillnaderna i krisberedskap efter ålder, är delvis oväntade. Det är inte de äldre som främst har förberett sig för en kris utan de som befinner sig mitt i livet. Resultatet är delvis i linje med resultaten från internationella och nationella studier där de yngre har lägre krisberedskap än de medelunga eller medelgamla. Däremot skiljer sig resultaten i den västsvenska undersökningen från de internationella och nationella avseende de äldres krisberedskap, där krisberedskapen påvisats öka med ökad ålder. I denna studie är sambandet mellan ålder och krisberedskap kurvlinjärt och de äldre men också de yngre är de som i lägst utsträckning förberett sig. En rimlig anledning till att de äldre inte förberett sig för en kris i den västsvenska undersökningen skulle kunna ligga i tidsavgränsningen till de senaste 12 månaderna, i själva frågan. Det vill säga att de äldre kanske redan i större utsträckning än de övriga åldersgrupperna redan har en god krisberedskap. Något som inte mätts i undersökningen. Det finns däremot på gruppnivå stöd för föreställningen att boende på landsbygden har bättre krisberedskap än boende i storstaden.

I denna studie undersöktes även sårbarhetens betydelse för krisberedskapen. En lägre skattad hälsa användes som indikator på fysisk sårbarhet och en lägre skattning av ett meningsfullt liv användes som indikator på social sårbarhet. Resultatet på gruppnivå och på individnivå visar att de som skattar sin hälsa som god har en bättre krisberedskap än dem som skattar sin hälsa som dålig. Ett resultat som det också finns ett visst stöd för inom forskningen. Resultatet är detsamma när det gäller den sociala sårbarheten, som mättes i skattningen av ett meningsfullt liv. De grupper som skattade sitt liv som meningsfullt hade i större utsträckning förberett sig för en kris än dem som ansåg att livet inte var särskilt eller alls meningsfullt. En rimlig tolkning av varför västsvenskarna förberett sig för en kris är därför, för att de kan, eftersom de har resurserna eller hälsan till det, eller för att de vill eftersom de kan förväntas värna ett meningsfullt liv. Det aktualiserar frågan om vad som skulle krävas för att också de med sämre resurser och sämre motståndskraft ska kunna ha en god hemberedskap. Här skulle det behövas klarhet i frågan om bristande krisberedskap främst är en fråga om skillnader i kunskap mellan olika grupper eller om det främst är en fråga om ekonomi. Om det främst är en fråga om ekonomi, och krisberedskapen främst införskaffas vid enstaka tillfällen är möjligtvis ett start-paket i form av en krisberedskapslåda som marknadsförs via t.ex. IKEA, kanske inte en sådan tokig idé.

Den forskning som är eftersatt inom den tillämpade forskningen om riskkommunikation är den som svarar på frågan om, och i så fall när det är relevant att kommunicera med sårbara grupper samt om och i så fall hur innehållet i kommunikationen skiljer sig från kommunikationen riktad till eller som sker med

allmänheten. Till de sårbara grupperna räknas förutom de som är inom det omedelbara geografiska området som drabbats av krisen, även socio-ekonomiskt svaga grupper, äldre och de som tillhör en annan etnisk grupp än majoritetsbefolkningen. Det vi vet från orkanen Katrinas härjningar är att det främst var socio-ekonomiskt svaga grupper från en minoritetsbefolkning som drabbades och att dessa grupper också var de svåraste grupperna att nå. Analysen av västsvenskarnas krisberedskap visar att det är sådant som en hög resursstyrka och motsatsen till sårbarhet det vill säga en hög motståndskraft i form av god hälsa och ett meningsfullt liv som har samband med en hög krisberedskap. Analysen visar också att det kan finnas andra sårbara grupper än de som identifierats av forskningen som t.ex. unga med dålig hälsa boende på landsbygden.

Det finns också en tendens att fokusera på individen/individfaktorer när betydelsen av samspelet mellan medborgarna, grannskapet, kommunen och samhällets krisberedskap skulle kunna undersökas. Även om preppern inledningsvis är sinnebilderna av en självförsörjande medborgare med god krisberedskap, är det om denne drivs av oron för en otrygg omvärld och misstro mot andra människor och institutioner, inte ett ideal att sträva mot i en demokrati eller som skulle kunna fungera som motivering för att höja svenskarnas krisberedskap. Detta eftersom svensken snarare utmärks av att ha en hög tillit till sina medmänniskor och till samhällets institutioner. Något som borde innebära goda förutsättningar för samarbete och samverkan mellan såväl medborgarna och myndigheterna i händelse av en samhällskris.

Referenser

- Ablah, Elizabeth; Konda, Kurt & Crystal L. Kelley (2009). Factors Predicting Individual Emergency Preparedness: A multi-state Analysis of 2006 BRFSS Data. *Biosecurity and Bioterrorism: Biodefense Strategy, Practice and Science*, 7 (3), 317–330.
- Bengtsson, Emma (2014). Svenska Dagbladet, 14 Juli, 2014. Hämtad 2019-10-24 (<https://www.svd.se/prepping-okar-i-ett-allt-mer-oforberett-sverige>)
- Bennett, Jessica (2009). The Rise of the Preppers: America's New Survivalists. *Newsweek*, December 27, 2009. Hämtad 2019-10-23 (<https://www.newsweek.com/rise-preppers-americas-new-survivalists-75537>).
- Boholm, Åsa; Boholm, Max & Madeleine Prutzer (2016). *Kommuners syn på risk-kommunikation. En intervjustudie av beredskapssamordnare*. MSB1087. Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).
- Brown, Vankita; Fauver, Stephanie; Geppi, Denna; Haynes, Aisha; Klockow, Kim & Danielle Nagele (2016). *Risk Communication and Behavior: Best Practices and Research Findings*. NOAA Social Science Committee.
- Eisman, David P.; Zhou, Qiong; Ong, Michael; Asch, Steven; Glik, Deborah & Anna Long (2009). Variations in Disaster Preparedness by Mental Health,

- Percieved General Health, and Disability Status. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 3, 33–41.
- Fischhoff, Baruch; Slovic, Paul; Lichtenstein, Sarah; Read, Stephen & Barbara Combs (1978). How Safe is Safe Enough? A Psychometric Study of Attitudes Towards Technological Risk and Benefits. *Policy Studies* 9, 127–152.
- FEMA (2007). Update on Citizen Preparedness Research. Community Resilience through Civic Responsibility and Self-Reliance. Citizen Preparedness Review (CPR), 5 (Fall 2007). Federal Emergency Management Agency (FEMA).
- FEMA (2009). *Issues Report on Personal Preparedness in America*. Washington, DC: Federal Emergency Management Agency (FEMA).
- Gonowon, Carmen (2011). *Just in Case: An Empirical-Phenomenological Analysis of the Lived Experience of Modern Survivalists*. PhD dissertation, Department of Psychology, Chicago School of Professional Psychology.
- Huddleston, Chad (2017). "Prepper" as resilient citizen: what preppers can teach us about surviving disasters. Conference paper SFAA (The Society for Applied Anthropology) 2017. Hämtad 2019-10-24 (https://www.researchgate.net/publication/315957699_Prepper_as_resilient_citizen_what_preppers_can_teach_us_about_surviving_disasters)
- Johansson, Bengt & Orla Vigsø (2016). *72 timmar. En analys av en informationskampanj*. MSB1086. Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).
- Lindell, Michael K. & Ronald W. Perry (2004). *Communicating Environmental Risk in Multiethnic Communities*. Sage Publications.
- Lowenstein Georg F.; Hsee, Christopher K.; Weber, Elke U. & Ned Welch (2001). Risk as Feelings. *Psychological Bulletin* 127 (2), 267–286.
- Mitchell, Richard (2002). *Dancing at Armageddon: Survivalism and Chaos in Modern Times*. Chicago: University of Chicago Press.
- MSB. *Effektmätning av broschyren Om krisen eller kriget kommer, april 2019*. Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).
- Panton, Douglas (2006). Disaster Resilience: Integration individual, community, Institutional and Environmental Perspectives. In Panton, Douglas & David Johnston (eds.). *Disaster Resilience. An Integrated Approach*. Springfield: Charles C Thomas Pub Ltd.
- Peterson, Richard (1984). Preparing for Apocalypse: Survivalist Strategies. *Free Inquiry in Creative Sociology*, 12 (1), 44–46.
- RFR 2015/16 RFR3. *Om krisen eller kriget kommer – en uppföljning av informationsinsatser till allmänheten om den enskildes ansvar och beredskap*. Stockholm: Riksdagstryckeriet.
- Rogers, Ronald W. (1983). Cognitive and psychological processes in fear appeals and attitude change: A revised theory of protection motivation. In John T. Cacioppo & Richard E. Petty (Eds.) *Social psychophysiology*. New York: Guilfords Press.

- Salmon, Charles T. & Lisa Murray-Johnson (2001). Communication Campaign Effectiveness: Critical Distinctions. I Ronald E. Rice & Charles K. Atkin (red). *Public Information Campaigns*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sims, Amanda & Mary Gribbsby (2019). Prepper-Worthy Identity Work: A Cultural Repertoire for Constructing a Secure Self in an Insecure World. *Sociological Spectrum*, 39 (2), 93–115.
- Shreve, Cheney; Begg, Chloe; Fordham, Maureen & Annemarie Müller (2016). Operationalizing risk perception and preparedness behavior research for a multi-hazard context. *Environmental Hazards*, 15 (3), 227–245.
- Slovic, Paul (1987). Perception of Risk. *Science (New Series)*, 236 (4799), 280–285.
- SFS 2015:1052. *Förordning om krisberedskap och bevakningsansvariga myndigheters åtgärder vid höjd beredskap*. Regeringskansliet.
- Uscher-Pines, Lori; Chandra, Anita; Acosta, Joie & Arthur Kellermann (2012). Citizen Preparedness for Disasters: Are Current Assumptions Valid? *Disaster Medicine Public Health Preparedness*, 6, 170–173.
- Wisner, Ben; Piers M. Blaikie; Cannon, Terry & Ian Davis (2003). *At Risk. Natural hazards, people's vulnerability and disasters* (Second edition). London: Routledge.